

I. Röportaj:

Friedrich Von Hayek: Liberalizmin Lideri Ve Üstadı*

Röportajı Yapan: Renée Sallas

Çeviren: Can Madenci
Dr., Marmara Üniversitesi

82 yıl boyunca – önümüzdeki mayıs ayının 8’inde 82. yaşını kutlayacak – verdiği tek taviz, pipo içmeyi nihayet bırakmak olmuş. Bugün sadece, yeleğinin cebinde sakladığı eski bir gümüş enfiye kutusundan arada sırada bir tutam iyi kalite İngiliz tütününü alıp kokluyor.

Bunun dışında Friedrich von Hayek hayatının en iyi yıllarını niteleyen atıklığını, hiddetli cümlelerini, kavgacılığını, parlak zekâsını ve özgürlük tutkusunu koruyor.

Kendisi yorulmak nedir bilmeden çalışan ve gezen birisi. Bir defasında, bu kadar ilerlemiş yaşında yoğun bir etkinlik içinde olduğundan dolayı kendisini azarlayan birine von Hayek şöyle yanıt vermiş: *“70 yaşıma geldiğimde sağlığımın kötü olduğu bir dönem geçirdim. Beş yıl boyunca fiilen ortalıktan çekilmiştim. Tabii, hiçbir doktor neye yakalandığımı tam olarak bulamadı. Tâ ki bir gün ansızın yerimden kalkıncaya dek... O esnada 75 yaşında olduğumu unuttum ve hiç olmadığım kadar faal bir biçimde çalışmaya başladım. Bugünlerde sürekli olarak ileri yaşa meydan okuduğuma dair espri yapıyorum. Bu yaşı beğenmedim, o yüzden de iade etmeye karar verdim.”*

Von Hayek’i sadece bir iktisatçı olarak tanımlamak, onun ilgi dünyasının alanlarını sınırlamak olur. Hayek aynı zamanda bir toplum filozofu, psikolog, siyasi bilimler doktoru ve hümanist.

Yine de Dünya onu en çok eski tarz liberal damgası taşıyan iktisadî fikirleriyle tanıyor. Zira kendisi Montesquieu’yü ve De Tocqueville’i en ünlü temsilcileri (sic) [aynen] arasında sayan “Mont Pelerin Topluluğu” adında bir okulu yürütüyor. İktisatçıların lideri ve üstadı hâline gelmekle Hayek, Milton Friedman ve William Buckley de dahil olmak üzere Chicago, New York ve Los Angeles üniversitelerindeki her kuşaktan insanı etkiledi. Bu kişiler bugün devletin ekonomideki rolünün daha fazla azaltılmasını ve kamu refahının kaldırılmasını savunuyorlar. Bütün bunlardan dolayı Hayek’e 1974 yılında Nobel İktisat Ödülü verildi.

Hayek bu konular üzerine en az 54 kitap yazdı (önceden haber verdiği şeylerin arasında 1930’ların Büyük Çöküş’ü de yer alıyor).

Bu nedenlerden dolayı Hayek aynı zamanda, döneminin “saygıdeğer” iktisatçısı olan ve, Hayek’ten

farklı olarak, resesyon dönemlerinde tam istihdamın sürdürülmesi için ucuz para politikasını ve kamu harcamalarının yapılmasını savunan İngiliz John Maynard Keynes’e karşı çıktı. O dönemde Hayek şu yorumda bulunuyordu: *“İşsizlik için önerilen Keynesçi çözüm yolu başarısız oldu. Bu çözüm yolu bizi git gide enflasyona sürükledi, aynı anda işsizliği de arttırdı.”*

Kitaplarından özellikle biri, 1944’te basılan ve 12 dile çevrilen *“The Road to Serfdom”* Hayek’i birçok ülkede, özellikle Birleşik Devletler’de popüler olmayan biri yaptı ve itibarını düşürdü. Her şeye rağmen, bugün İngiltere ve hatta Birleşik Devletler gibi ülkelerde hükümetlerin “Hayekçilik”e döndüklerine tanık oluyoruz.

Friedrich von Hayek ile Batı Almanya’da, memleketi Avusturya’ya (kendisi önceden İngiliz vatandaşlığına geçmişti) yakın sakin bir dağ şehri olan Freiburg’da, konusu tam olarak Ronald Reagan’ın 20 Ocak’taki göreve başlangıç konuşması olan bir röportaj yaptım.

Röportaj, von Hayek’in son 14 yıldır memuriyet ünvanını muhafaza eden emekli bir profesör olduğu Freiburg’daki Albert Ludwig Üniversitesi’nin üçüncü katında gerçekleşti.

Küçük yuvarlak masaya Reagan’ın konuşmasının olduğu gazete kupürünü koyduğumda Hayek gülümseyiverdi. Kibirden uzak, neredeyse uysal bir bilgelik hâli içerisinde röportaja başladı.

Son olarak şunu söyleyeyim: Friedrich von Hayek’in özgürlük kelimesini – sadece iktisadî anlamda özgürlük değil, genel olarak özgürlük anlamında da – telaffuz ettiğini duyduğunuzda, bu kelime bir kez daha kulağa cezbedici, koruyucu, neredeyse doğal geliyor.

Reagan “Ulusal bir yenilenme dönemi başlatalım!” dedi. Bunun bir yenilenme dönemi olacağını nereden anlıyorsunuz?

Bu yeni yönetimden çok umutluyum. Eğer Bay Reagan ile karşılaşacak olsaydım, ona bu “yeni başlangıcı”nın doğru yolda olduğunu söyledim. 30 yıldan uzun bir süre sonra, gerçekten de “yeni bir başlangıç” bu. Son 50 yıldır, yani 1930’larda Franklin Roosevelt’ten bu yana Birleşik Devletler yanlış bir yolda bulunuyordu. Şüphesiz, son 20 yılda durum daha da kötüleşmişti. İlk defa Birleşik Devletler’in bugün doğru yolda olduğunu

düşünüyorum. Reagan, ülke ekonomisini onarmanın tek yolu olarak, yapılacak en iyi şeyin serbest piyasayı esas almak olduğunu biliyor. Kendisi bunun farkında ve aynı zamanda çok iyi danışmalar seçmiş durumda.

Reagan'ın danışmanlarından şahsen tanıdığınız biri var mı?

Bay Reagan, Bay Soljenitsin ve ben, California Stanford'da bulunan Hoover Enstitüsü'nün onursal üyeleriyiz. Biliyorsunuz, Reagan California valisiydi ve danışmanlarının çoğu Hoover Enstitüsü'nden gelme kişilerdi. Reagan'ı şahsen tanımıyorum, ama danışmanlarının ideolojisini neredeyse kendisinden daha iyi biliyorum. Bir hükümet için danışmanlar temel öneme sahiptir. Bu danışmanlar da Reagan'ı doğru yola yönlendirecekler. Bu yeni başkan aynı zamanda Kuzey Amerika'nın yönetim biçiminde de toptan bir geri dönüşü ifade ediyor. Reagan'ın da iyi bir uzmanı olduğu eski Amerikan özgürlük geleneğine geri dönüş anlamına geliyor bu. Birleşik Devletler'in refah devleti olmaya doğru gittiği son 30 yıl boyunca, Reagan ülkenin temel sorununun tamamıyla devlette olduğunu söylüyordu. Refah devletine doğru olan bu gidişat İngiliz ekonomisine hâlihazırda çok büyük zarar verdi, aynı zamanda Kuzey Amerika ekonomisini harap etme tehlikesi de yaratıyordu. Aksi yöndeki, yani devletin yetkilerini sınırlandırmaya yönelik ilk hareket Bayan Thatcher'dan geldi. Bugün de Bay Reagan tarafından takip ediliyor.

Başka hangi ülkelerde bu değişimi fark ettiniz?

Fransa'da ve Batı Almanya'nın genç kuşağında bu yönde birtakım entelektüel hareketler mevcut. Kuzey Amerika'da son 20 yıl boyunca hüküm süren ve yüzü çoğu kez sosyalizmden yana gülümseyen liberalizmin aksine, bu dört ülkede – Birleşik Devletler, Fransa, İngiltere ve Almanya – “klâsik liberalizm” olarak adlandırdığımız şeye bariz bir geri dönüş söz konusu.

“Klâsik liberalizm”i nasıl tanımlarsınız?

Biz devlete keyfi yetkilerin verilmemesi gerektiğini düşünüyoruz. Elbette devletin belirli hizmetleri sağlaması zorunludur, fakat asla tekele sahip olmamalıdır. Devletin hakkıyla yapabileceği şeylerden biri, genel nitelikte ve evrensel olarak uygulanabilir kanunlar yapmaktır. Ancak devlete, tasdik görmeyen eylemleri üzerine alma ayrıcalığını vererek, keyfi yetkiler verilmemelidir. Bir devletin elinde ayrıcalıklar bulunmamalıdır. Bu benim felsefemin temelini teşkil ediyor. Devlet tarafından yaratılan refahın ısrarla düşmanıyım. Tabii bu düşünce, mübadele oranlarının fiyatlar ve işsizlik üzerindeki etkilerinin hafifletilmesi amacıyla ekonomiye farklı düzeylerde devlet müdahalesi yapılması gerektiğini kabul eden iktisadî akımlar arasında beni son otuz yıl boyunca adı çıkmış, popüler olmayan biri yaptı. Bilakis, benim teorime göre kamu sektörünün aşırı derecede genişlemesi, devlet tarafından açık harcamalar yapılması ve merkez bankasının cömert biçimde para yaratması bir

ülkedeki iktisadî sorunların ana nedenlerini oluşturuyor. Daima bir örnek veririm: Bir hükümetin kaç adet domuz yetiştirileceğine ve kaç adet otobüs işletileceğine ya da ayakkabıların hangi fiyatlardan satılacağına karar vermesi gerektiği bir durumda, bu hükümet önceden yerleşmiş olan ilkeleri uygulayamayacaktır. Buradaki tehlikeye iyi dikkat edin: Hükümetlerin ilgilenmesi gereken en önemli ve öncelikli menfaatlerin neler olduğu hususunda karar vermeyi sona erdirecek olan şey, birbiri ardına gelen hükümetlerin sahip oldukları görüş açısidir. Bu görüş açısı da ihtiyarî olarak o ülkenin genel kanunu hâline gelecektir.

Nihayetinde Reagan'ın sizin ilkelerinizi özetleyecek bir cümlesi var: “Mevcut krizde sorunumuzun çözümü devlette değildir; sorunun kendisi devlettir.”

Kesinlikle, kesinlikle. Şu anda karşı karşıya olduğumuz esas görev, devletin yetkilerini azaltmaktır. Bu cümlesinde Reagan, bir devletin yapması ve yapmaması gereken şeyler arasında açık bir ayrım yapıyor. Önceden de söylediğim gibi, şu anda Batı Almanya'da devletin rolü önemli ölçüde dizginleniyor. Geçtiğimiz yüzyılda İngiltere'de devlete sınırlamalar konuldu. Daha sonra Birleşik Amerika'da konuldu. Ancak bugün, önde gelen ülkeler arasından Almanya'yı ve İsviçre'yi – her ne kadar bu sonuncusu özel bir durum içerse de – getirilen bu sınırlamalara birer örnek olarak vereceğim. Son 25 yıl boyunca sosyalist fikirler İngilizce konuşan ülkelerde oldukça etkili oldular. Bu esnada Almanca konuşan ülkeler Hitler totalitarizminin aksine bir yön takip ettiler. Almanya'ya ve İsviçre'ye ilâveten İsrail'i de devletin rolünü azaltma sürecinde olan bir ülke olarak belirteceğim.

Ve Bayan Thatcher'ın İngiltere'si...

İyi durumda. Bayan Thatcher bu doğru yönde hareket ediyor. Fakat kendisi sendikalarla olan çetin bir savaşa karşı karşıya bulunuyor. Bana göre Bayan Thatcher İngiltere'nin tek umudu, ama sendikalara karşı savaşı kazanıp kazanamayacağını bilmiyorum. Eğer siyasî açıdan çok güçlü olan sendikalara karşı savaşı kaybedecek olursa, İngiltere'nin bir daha düzelmeye şansının olacağını sanmıyorum. Bütün ümitler Bayan Thatcher'ın başarılı olmasında yatıyor. Ancak, elbette kimse bunun böyle olup olmayacağını önceden bilemez. Özgürce işleyişini sürdürmek isteyen bir toplum, kendi konumunu muhafaza etmek için fiziksel güç kullanan ya da kamuyu gerekli hizmetlerden mahrum bırakma tehdidinde bulunan hiçbir tekele müsaade edemez. İngiliz sendikalarının bütün bu uygulamaları çok tehlikelidir. Sendikaların belirli durumlarda şirketleri kapatmaya veya özgürce çalışmak arzusunda olan insanları engellemek için tahta kazıklardan hatlar çekmeye varan bu gözdağları, gücü bu biçimde kötüye kullanmaları, zengin Batı ülkelerinde asla müsaade edilmemesi gereken uygulamalardır.

“The Road to Serfdom” adlı kitabınızda siyasî özgürlük olmadan iktisadî özgürlüğe sahip olmanın mümkün olduğunu, fakat iktisadî özgürlük olmadan siyasî özgürlüğün asla mümkün olmadığını söylüyorsunuz. Bu dediğiniz, ekonominin ülkelerin yaşamlarındaki en belirleyici etken olduğunu varsaymak anlamına gelmiyor mu? Bu, bizi insan yapan her şeyi iktisadî değerlerle sınırlamıyor mu ya da buna indirgemiyor mu?

Çok basit: Bir ülke ancak iktisadî sistemi insanların hayatta kalmasına müsaade ettiği durumda düzgün bir siyasî hayata sahip olabilir. Tabii, sürekli büyüyen nüfus artışı sorununu saymıyorum. Böylesi yerindedir, insanların hayatta kalmaları gerekir. Şuna da kesinlikle eminim ki, tüm bu insanlar ancak rekabetçi piyasa düzenine uyularak ve serbest piyasa koşullarında hayatta tutulabilirler. Bu iktisadî mekanizmaların işlenmesini engellemeye çalışan şey, tam da solun takip ettiği politikalarıdır. Bana göre, bu iktisadî mekanizmalar bize ihtiyacımız olan bütün şeyleri verebilecek yegâne mekanizmalardır. Özellikle Batı’da kitlelerin belli bir refah düzeyine erişmeleri “toplumsal adalet” denilen şeyin değil, ülkelerin refah düzeylerindeki genel artışın sonucu olmuştur. “Toplumsal adalet” daha ziyade fakirliğin ortadan kaldırılmasını engellemiştir. Piyasa mekanizmaları dahilindeki güçlere müdahale edilmesi, sadece, belirli çıkarların lehine olan yeni ayrıcalıklar biçimindeki daha büyük adaletsizlikleri harekete geçirmede başarılı olmuştur. Size şunu hatırlatayım: Demokrasinin güçlü hükümetlerin süpürgesine ihtiyacı vardır. Maalesef, demokrasiler kimi zaman hükümetlerin çok fazla sayıda yetki kullanmalarına müsaade ediyor. İşte bu yüzden, “sınırlı demokrasiler” ve “sınırsız demokrasiler” arasında ayırım yaparken oldukça dikkatli davranıyorum. Açıkçası benim tercihim sınırlı demokrasilerden yanadır.

Sınırlı ve sınırsız demokrasilere örnek verebilir misiniz?

Bazı ülkelerde çoğunluk adını verdiğimiz gruplar, diğer insanların zararına olacak şekilde, belirli insanların tarafını tutan ayrımcı gruplar hâline gelebiliyorlar. Bana göre bu ülkeler sınırsız demokrasileri teşkil ediyorlar. Diğer yandan, sınırlı bir demokrasi de kendisini destekleyen kesimlere diğer kesimlere verdiği olanakların aynılarını verebilmelidir.

Son kitabınız olan “Law, Legislation and Liberty”nin bir cildinde, “Toplumsal Adalet Mucizesi” başlığımı ortaya atıyorsunuz. Bu konuya daha önceki bir cevabınızda değinmiştiniz, ancak bu düşüncenizi biraz daha açabilir misiniz?

Devletin belirli bir gruptan yana müdahalede bulunmasının istendiği hemen her defasında, bu, “toplumsal adalet” adına yapılır. Bu iki kelimeyi yazarken lütfen tırnak içinde gösterin, yoksa bence

tüm anlamlarını kaybediyorlar; ikisi de demagojik deyimlerin örnekleri sayılırlar. Günümüzün çeşitli otoriter ve diktacı yönetimleri, bu “toplumsal adalet”i övmekten hiç vazgeçemediler. Sakharov bize bugün Rusya’da nelerin olup bittiğine dair açık bir tanıklık sağladı: Milyonlarca insan, kendisini “toplumsal adalet” tertibi ardına gizlemeye çalışan bir terörün kurbanı oldu. Sosyalizm yönündeki, merkezî plânlama yönündeki bütün hareketler kişisel özgürlüğün kaybedilmesini içerirler ve eninde sonunda totalitarizme varırlar. Buna rağmen “toplumsal adalet” talebi, siyasî tartışmaların en geniş ölçüde kullanılan ve en etkili argümanı hâline geldi. Başlangıçtan bu yana, bu iki kelime sosyalizm yönündeki tüm özelemler için bir toplanma noktası teşkil etti. Klâsik liberalizmin arzu ettiği toplumsal düzen ile birçok ülkede insanların inşa etmek istedikleri toplum tipi arasındaki esas fark, ilkinin doğru bireysel davranışlara ait ilkelerle yönetilirken, ikincisinin “toplumsal adalet”in kendisine affettiği her türden talebi karşılamayı üzerine almasında yatar. Liberalizm bireyin âdil davranmasını gerektirir. Onun yerine bugün birçok toplum, otoriteye insanlara yapacakları şeyleri zorla kabul ettirme yetkisini veriyor. Bütün kamusal ihtiyaçların ortaklaşa hareket eden türden örgütlerle karşılanması gerektiği ve bütün kolektif ihtiyaçların devlet tarafından kontrol edilmesi gerektiği şeklindeki zararlı düşünce, özgür bir toplumun temel ilkelerine tamamıyla yabancıdır. Gerçek bir liberal, birey ve devlet arasında aracılık eden gönüllü örgütlerin yaygınlaşmasını savunur. Fakirliğin ortadan kaldırılmasının “toplumsal adalet” yoluyla başarılamayacağına ısrar ediyorum. “Toplumsal adalet” daha ziyade fakirliği yok etmenin önündeki en büyük engellerden biridir. Fakirliği yok etmenin tek yolu ülkenin genel zenginliğini arttırmaktır.

Şimdi Birleşik Devletler konusuna geri dönelim. Sızce son seçimleri Reagan mı kazandı, yoksa Carter mı kaybetti?

Dürüst olmam gerekirse, bilmiyorum. Fakat şurası da doğrudur ki, Bay Carter’ı fazla ciddiye alamıyorum.

Neden?

Çok saf. İyi amaçları olan bir adam, ama aslında hiçbir şeyden anlamıyor. Bir açıdan idealist biri olduğunu ben de kabul etmek istiyorum – fakat saf bir idealist olarak. Bu ideallerden biri de tek başına iyi niyetin yeterli olduğuna inanmayı içeriyor, ama aynı zamanda devletin ülkenin refahının nelere bağlı olduğunu bilmesi gerektiği gerçeğini görmezden geliyor.

O zaman, sizce neden dört sene önce Amerikan halkı Carter’ı seçti?

Bunun nedeni hususunda ben de şaşırılmış hâldeyim. Gerçekten bunun nedenini açıklayamıyorum. En fazla, evet, Watergate yüzünden. Fakat daha çok Cumhuriyetçi hükümetin birtakım uluslararası meselelerle ilişkili olması

yüzünden – Vietnam savaşında yaşanan düş kırıklığı gibi. Bana göre Birleşik Devletler’in büyük hatası şuydu: Eğer bir savaşa giriyorsanız, kazanmak için girmeniz gerekir. Ancak ilkin Kore’de ve ardından Vietnam’da, Kuzey Amerikalılar tamamıyla savunmaya yönelik bir savaş yürütmeye çalıştılar. Tamamıyla savunmaya yönelik bir savaş da hiçbir zaman kazanamazsınız. Savaşı kazanmak için saldırmanız gerekir. Fakat Amerikalılar hücumaya yönelik bir savaş yürütmeleri gerektiğine hiçbir zaman tam manasıyla inanmadılar. Bu nedenle de düşmanı asla ciddi anlamda yenmeye çalışmadılar. Mesele basit: Sadece kendinizi savunmakla asla zafer kazanamazsınız.

Carter’ın İran karşısındaki tavrını nasıl değerlendiriyorsunuz?

Çok zayıf, çok zayıf. İçinde bulunduğu durumda askerî güç kullanmaktan kaçınması daha iyi olacaktı. Fakat Carter’ın bir defaya mahsus da olsa, esirler serbest bırakılmazsa Tahran’ın bombalanacağına dair bir ultimatomu İran’a göndermesi gerekirdi. Bunun yapılmaması büyük bir hataydı.

Rehineleri kurtarmada gerçekte kim başarılı oldu, Carter mı Reagan mı?

Bu meselenin fazla önemsendiğini düşünüyorum. Rehinelere başlangıçtan itibaren savaş esiri sayılmaları gerekiyordu. Eğer 52 asker rehine alındıysa, büyük tavizler verilmemelidir. Bu 52 askerin ölmesi de gerekli olabilir. Uluslararası hukukun bazı ilkelerinin muhafaza edilmesi daha önemlidir. Eğer İran uluslararası hukukun temel ilkelerini çiğnediyse, derhal suçlu ilan edilmelidir. Özetle, daha güçlü bir tavır alınması daha iyi olurdu diye düşünüyorum. Tabii, Rusya ile çatışma korkusu nedeniyle daha güçlü bir tavır alınmadığına da eminim. Carter hükümetini sık sık frenleyen şey, Rusya ile yüzleşme korkusuydu. Bu nedenle, İranlılar başlangıçtan itibaren zayıf bir başkanla karşı karşıya olduklarının tamamıyla farkındaydılar. Bu yüzden de, daha güçlü biri iktidara gelmeden önce sorunu çözmeye hazır dılar. Açıkçası, bu kurtarma işinin bütün başarısı Bay Reagan’a atfedilmelidir. Bu 52 rehinenin savaş esiri olduklarını söyleyen ilk kişi oydu. Savaş esirlerini kurtarmak için hiçbir ülke böylesine bir taviz vermezdi. İranlılar çok cezaî türden bir şantaj yaptılar ve hiçbir uluslararası kanun şantajı kabul etmez. Teröristlere de aynı bakış açısıyla yaklaşıyorum. Hiçbir devlet önemli bir kişiyi kaçırmış olan terörist bir grubun isteklerine müsaade edemez. Açıkçası, insancıl bir bakış açısından çok esef verici ve dinen saygısızca görünebilir bu. Fakat hiçbir devlet teröristlere taviz vermek amacıyla genel ilkelerden ayrılmamalıdır. Bana göre İranlılar teröristtir. Düpedüz terörist.

Şimdi, Ronald Reagan’ın 20 Ocak’ta yaptığı göreve başlangıç konuşmasını incelemeye devam edelim. Reagan şöyle diyor: “Ulusal tarihimizdeki sürekli

enflasyonlardan en uzun olanını ve en kötülerinden birini yaşıyoruz. Bu enflasyon iktisadî kararlarımızı bozuyor, tutumluluğu cezalandırıyor ve geçim derdindeki gençler ile sabit gelirli yaşlıları eziyor. Milyonlarca insanımızın yaşamını darmadağın etme tehdidi yaratıyor.” Enflasyonun bu kötü sonuçları yarattığı konusunda Reagan ile hemfikir misiniz?

Tamamıyla. Kesinlikle hemfikirim. Açıkçası Reagan’ın çözmesi gereken ilk sorun bu olacak. Kendisinin bu hususta İngiltere’de Margaret Thatcher’ın sahip olduğundan daha iyi imkânlarla sahip olduğunu düşünüyorum.

Neden?

Çünkü Kuzey Amerika’daki sendikalar İngiltere’dekilerden çok daha zayıflar. Şunu da ilâve edeyim, Kuzey Amerika’da sendikalar sosyalist yönelimli değiller. Diğer yandan, İngiltere’de sendikalar sosyalistler ve sosyalist bir partiyi destekliyorlar. Bu yüzden bu kadar güçlüler. Sorunu bu kadar karmaşık hâle getiren de bu. Enflasyonun yaptığı en kötü şey, üretken güçleri, uzun dönemde bu güçleri muhafaza etmeye başaramayacak olan sektörlere yönlendirmesidir. Kısa dönemde enflasyon işsizlik oranını düşürür. Fakat uzun dönemde bu oranı korkunç bir biçimde yükseltir. Düşünün bir kere, kısa dönemde işsizliği düşürdüğünden dolayı siyasî açıdan enflasyon oldukça cezbedicidir. Ancak, bu işsizliğin uzun dönemde artmasının kaçınılmaz olduğunda ısrarcıyım.

Enflasyonun ana nedenlerinden birini – sadece birini – belirtecek olsaydınız, bu hangisi olurdu?

Devlet tarafından yapılan aşırı kamu harcamaları. Vergiler vasıtasıyla yeterli kadar para toplayamayan bir devlet, maliyetlerinin bir kısmını para yaratarak karşılar. Reagan muazzam vergi yükünün belki de hâll edilmesi gereken en çetin sorun olduğunu söylerken haklıdır. Gereğinden fazla sayıdaki devlet varlıklarının ve hizmetlerinin sayısını azaltmak aslında çok güç ve karmaşık bir iş. Kastettiğim şey, bunun siyasî bir sorun olarak güç olduğudur.

Şu cümle hakkında yorumda bulunabilir misiniz: “Birleşik Devletler’i federal hükümetin yaratmadığını hepimizin hatırlaması gerekiyor. Federal hükümeti yaratan Birleşik Devletler’dir.”

Burada federalizmin hakikî temellerine geri dönüyoruz. Bu ifade tarihsel açıdan tamamıyla doğrudur. Burada söz konusu olan usûl, yönetimin aşırı derecede merkezîleşmesinin karşısındadır. Bu aynı zamanda benim eskiden beri yürüttüğüm bir mücadeledir. Genel kaide, hususî eyaletlere en yüksek miktarda yönetimin devredilmesini gerektirir. Merkezî yönetime de sadece kelimenin hakikî anlamında kanun yapması için yetki verilmelidir. Merkezî yönetim insanlara ne yapmaları gerektiği konusunda hiçbir biçimde yol göstermemeli,

sadece doğru davranışlara ilişkin kurallar tespit etmelidir. Dış ilişkileri de sürdürmelidir. Ancak, hemen hemen bütün diğer idarî görevler yerel yönetimler tarafından, yani kent yönetimleri tarafından yürütülmelidir. Birkaç sene öncesine kadar Birleşik Devletler federalizmin hakikî bir örneğini oluşturuyordu. Fakat Reagan çok fazla miktarda merkezîleşmenin olduğunu söylerken haklıdır.

Açılış konuşması meselesinden biraz uzaklaşalım. Sizde Reagan'ın geçmişte aktörlük yapmış olması ulusal başkanlık görevi açısından olumlu mu, yoksa olumsuz bir durum mudur?

Bana göre çok önemli ve çok olumlu bir durumdur. Belki bilmiyorsunuzdur; ama şimdiki Papa, II. John Paul de aktör olmak istiyordu. Tıpkı Reagan gibi, o da bu olağanüstü tanınma becerisine sahip biri. Ben de bu becerinin bir lider için oldukça önemli olduğuna inanıyorum.

Bu tanınma becerisi kimi zaman demagoji yapmak anlamına da gelmez mi?

Bir yönetimin iyi işleyebilmesi için, bir parça aktörlük yeteneğine sahip birinin işlerin başında olması gerekir. Bu açıktır. Bugün kimi insanlar bu yeteneği uygun amaçlar için kullanırken, kimileri de uygunsuz amaçlar için kullanıyor. Bu, ilk durumda bir nimet, ikinci durumda ise bir felakettir.

Reagan'ın diğer bir cümlesi daha dikkatimi çekti: "Bunca sene boyunca neden bu kadar çok şey başardığımız, neden dünyadaki diğer milletlerin olmadığı kadar zenginleştiğimiz sorusunun yanıtına bakacak olursak; bunun nedeni, burada, bu topraklarda, daha önce hiç olmadığı kadar geniş ölçüde, insanların enerjilerini ve bireysel kabiliyetlerini serbest bırakmış olmamızda yatmaktadır."

Diğer bir deyişle baskıcı bir yönetime değil, bir özgürlük sistemine sahip bulunuyorlardı.

Bu türden bir yönetimi Latin Amerika'da kurmak neden bu kadar zor?

Söz konusu farklılık Latin Amerika'nın daha başka bir geleneğe sahip olmasında yatıyor. Birleşik Devletler kendi geleneğini İngiltere'den alıyor. Bu gelenek özellikle 18. ve 19. yüzyıllarda bir özgürlük geleneğiydi. Diğer yandan, örneğin, Güney Amerika'daki gelenek temel olarak Fransız Devrimi kökenlidir. Bu gelenek de Klâsik liberal çizgide değil, azamî derecede yönetim gücünün mevcut olduğu çizgide yer alır. Güney Amerika'nın totaliter ideoloji türlerinden aşırı derece etkilendiğine inanıyorum. Şunu da söylemekten üzüntü duyuyorum ki, bu dediğim ünlü bir İngiliz'i, her şeyin bilinçli olarak örgütlenmesi gerektiğine tam manasıyla inanan faydacı Jeremy Bentham'ı da kapsıyor. Açıkçası, bu durum Whiglerin liberal İngiliz geleneğinden çok uzaktadır. Bu nedenle söz konusu yanıt, Birleşik Devletler'in

İngiltere'nin kısmen terk ettiği zamanlarda dahi eski İngiliz geleneğine sadık kaldığı şeklinde olacak. Diğer yandan, Güney Amerika'da insanlar Fransız Devrimi'ne ait olan ve yönetime azamî derecede yetki verilmesi anlamına gelen Fransız demokrasi geleneğini taklit etmeye çalıştılar.

Sizin görüşünüze göre, diktatörlükler hakkındaki düşüncemiz nasıl olmalıdır?

Şunu söyleyebilirim ki, uzun dönemli kurumlar olarak diktatörlüklere tamamıyla karşıyım. Fakat diktatörlük bir geçiş dönemi için zarurî bir sistem olabilir. Kimi zaman bir ülke için, şu veya bu biçimdeki bir diktacı gücün bir süreliğine mevcut olması zorunludur. Sizin de anlayacağımız üzere, bir diktatörün liberal yoldan yönetimde bulunması mümkündür. Aynı şekilde, bir demokrasinin de liberalizmden tamamıyla yoksun olarak yönetimde bulunması mümkündür. Şahsen ben, liberal bir diktatörü, liberalizmin olmadığı demokratik bir yönetime tercih ederim. Kişisel izlenimime göre – Güney Amerika için de geçerlidir bu – örneğin Şili'de, diktacı yönetimden liberal bir yönetime geçişe tanık olacağız. Bu geçiş dönemi boyunca belirli diktacı yetkilerin daimî olarak değil de, geçici bir düzenleme biçimi olarak muhafaza edilmeleri zorunlu olabilir.

Şili'den ayrı olarak, geçiş dönemi diktacı yönetimlerin olduğu başka örnekler de verebilir misiniz?

İngiltere'de Cromwell kralın mutlak gücü ile anayasal monarşilerin sınırlı güçleri arasında geçişsel bir rol oynadı. Aynı zamanda Portekiz'de diktatör Oliveira Salazar da buradaki doğru yoldan hareketle işe başladı, fakat başarısız oldu. Denedi, ancak beceremedi. Ardından, savaş sonrasında Konrad Adenauer ve Ludwig Erhardt liberal bir yönetimi mümkün olan en kısa zamanda kurmak amacıyla, hemen hemen diktacı nitelikte olan güçleri başlangıçta ellerinde tuttular. Mevcut durum bu görevi başarmak için çok güçlü iki adamın varlığını gerekli kılıyordu ve ikisi de demokratik yönetimin kurulmasına giden bu aşamayı gayet başarılı bir biçimde tamamladılar. Eğer müsaade ederseniz, Arjantin hakkında da bu anlamda kısa bir yorumda bulunmak istiyorum.

Neden olmasın?

Peron'un iktidardan düşmesinden kısa bir süre sonra buraya yaptığım ilk ziyarette, kendimi inancımı oldukça yitirmiş hissettim. O dönemde Askerî Okul'dan pek çok subayla konuştum. Bunlar oldukça zeki kişilerdi. Siyasî açıdan parlak idiler, kendi ülkelerinin en parlak siyasetçileri arasında yer aldıklarını söyleyebilirim. Bana göre, bu zekâdan daha iyi biçimde faydalanmamaları yazık oldu. İstikrarlı bir demokratik yönetimin temellerini atabileceklerini umuyordum. Ancak bunu yapmadılar. Gerçekte neden başarısız olduklarını bilmiyorum, fakat

benim izlenimime göre bunu başarmak için gerekli olan siyasî yeteneğe ve zekâyâ sahiptiler.

Bu da geçiş dönemlerinde güçlü, diktacı yönetimleri önerdiğiniz anlamına geliyor...

Bir yönetimin bozulma hâli içinde bulunduğu ve hiçbir kurala itibar edilmediği bir durumda, nelerin yapılabileceğini ve nelerin yapılamayacağını söylemek için kuralların oluşturulması gerekir. Bu türden koşullarda, bir kişinin hemen hemen mutlak nitelikteki güçlere sahip olması pratik açıdan kaçınılmazdır. Bu mutlak güçler, tam olarak, gelecekte ortaya çıkabilecek tüm mutlak güçlerden uzak durmak ve onları sınırlandırmak için kullanılmasına ihtiyaç duyulan güçlerdir. İnsanların yaşamları içerisinde devletin yetkilerinin sınırlandırılması savunan ve birçok sorunumuzun kesinlikle çok fazla yönetimin mevcut olmasından kaynaklandığını iddia eden biri olarak, bunca kişinin arasından benim bunları söylemiş olmam bir çelişki gibi görünebilir. Bununla birlikte, bu diktacı güçten söz ettiğimde sadece bir geçiş döneminden, yani bu güçten kirlerden arınmış istikrarlı bir demokrasiyi ve özgürlüğü kurmaya yarayacak bir araç olarak bahsediyorum. Diktacı gücü haklı gösterebileceğim ve tavsiye edebileceğim tek yol budur.

Bay Hayek, ümidiniz var mı? Kastettiğim, gelecek hakkında iyimser misiniz?

Evet, evet. Hemen hemen şunu söyleyebilirim ki, eğer siyasetçiler önümüzdeki yirmi sene içerisinde dünyayı harap etmezlerse, insanlığın lâıyk olduğu âdil ve düzgün toplumu meydana getirmek için çok iyi fırsatlar mevcut olacak. Tabii, siyasetçilerin dünyayı harap edip etmeyecekleri hususunda fazla iyimser değilim, fakat bu ayrı bir mesele. Ve bugün insanların bu 20. yüzyıla hükmeden ideallerin hepsinin boş inançlara dayandığının farkında olduklarına inanıyorum. Örneğin, âdil bölüşümün olduğu plânlı bir ekonomi gibi. Veya insanın kendisini baskılardan ve ahlâkî geleneklerden kurtarma becerisi, hoşgörülü eğitimin özgürlüğe giden bir yol olarak görülmesi, piyasa ekonomisinin baskıcı güçlere sahip bir yönetimin yaptığı akılcı düzenlemelerle ikâme edilmesi gibi. Bu idealler boş inançlar çağına damgalarını

vurdular. Boş inançlar çağı nedir? İnsanların gerçekte bildiklerinden daha fazlasını bildiklerini zannettikleri bir çağdır.

İnançlı biri misiniz? Dinî anlamda yani.

Bir Katolik olarak doğdum. Vaftiz edildim. Kilisede evlendim ve büyük ihtimalle bir Katolik olarak gömüleceğim. Fakat hiçbir zaman faal bir Katolik, yani inançlı bir Katolik olamadım. Buna rağmen, üç hafta önce diğer on iki Nobel ödülü sahibiyile birlikte siyasî meselelerde Papa'ya tavsiyelerde bulunmak üzere Roma'da idim. Papa'yı fevkalâde zeki bir insan ve mükemmel bir konuşmacı olarak gördüm. Beni gerçekten çok etkiledi.

Tanrıya inanıyor musunuz?

Tanrı kelimesinin anlamını hiçbir zaman anlamadım. Bunun kanunları muhafaza etmek için önemli olduğuna inanıyorum. Fakat şunda ısrar ediyorum ki, tanrı kelimesinin anlamını bilmediğimden dolayı tanrının varlığına inandığımı ya da inanmadığımı söyleyemem.

Bu şüphe, yani bu sorun zamanınızın büyük bir bölümünü işgal etmiyor mu?

Bütün hayatımı kapsıyor. Bütün hayatım boyuca, hiçbir bir cevap bulamadan aynı soruyu sorup durdum. Kimse bana yanıt veremedi.

Bu şüphencilik araştırmaya devam etmeniz için itici bir güç mü oluşturuyor? Kastettiğim, sizin gibi sorular soran insanlar hakikate ulaşmaya diğer insanlardan daha mı yakınlar?

(Gülümsüyor) Bu iyi bir soru. Şöyle cevap vereyim: Hakikati araştırma hususunda hepimizin bir görevi olduğuna inanıyorum. Fakat aynı zamanda, hakikatin tamamına hiçbirimizin sahip olmadığını da hepimizin kabul etmesi gerekiyor. Hakikatin "tamamına" dedim. Tanrıyı hakikatin kendisi olarak tanımlamamı isterseniz, tanrı kelimesini kullanmaya hazırım. Daha da ileri giderim. Bütün hakikate sahip olduğunuzu iddia etmemeniz koşuluyla, hakikatin kendisi vasıtasıyla tanrıyı araştırmada sizinle birlikte çalışmaya hazırım. Büyüleyici bir mücadele olur bu.